

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΝΕΣΤΩΡ ΚΟΥΡΑΚΗΣ

Ο ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ
ΚΑΙ Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΟΥ ΣΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΓΙΑ
ΤΗΝ 9^Η ΙΟΝΙΟ ΒΟΥΛΗ (27-28.2.1850)

ΑΝΑΤΥΠΟ ΑΠΟ ΤΟ

«ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ»
100 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ (1901-2001)

ΤΑ ΠΡΑΚΤΙΚΑ - ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ
ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ
ΑΡΓΟΣΤΟΛΙ-ΛΗΕΟΥΡΙ, 28-31 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2001

ΑΡΓΟΣΤΟΛΙ 2004

Ο ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ
ΤΟΥ ΣΤΙΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ 9^η ΙΟΝΙΟ ΒΟΥΛΗ (27-28.2.1850)

Νέστωρ Ε. Κουράκης

Ο Λασκαράτος, άνθρωπος ανήσυχος και οραματιστής, με συγκροτημένες ηθικοφιλοσοφικές αρχές, δεν αρκέστηκε στη διάρκεια του πολύχρονου βίου του να δώσει μόνο γραπτή έκφραση στις αρχές του αυτές, μέσα από τα βιβλία του. Θέλησε επίσης να συντελέσει στην πραγμάτωσή τους μέσα από τη συμμετοχή του στον στίβο της πολιτικής. Δύο φορές προσπάθησε, έτσι, να εκλεγεί μέλος της Ιονίου Βουλής: Την πρώτη φορά, το 1850 (ήταν τότε σχεδόν 39 ετών) και τη δεύτερη το 1862 (σε ηλικία 51 ετών). Και τις δύο φορές απέτυχε, ίσως διότι παραήταν ανεξάρτητος και δεν θέλησε να ταυτισθεί με κάποιο από τα κόμματα που υπήρχαν τότε στα Επτάνησα, ίσως όμως και διότι η γενικότερη ιδεολογία του τον έφερε σε πλήρη αντίθεση με το ριζοσπαστικό κόμμα¹, που είχε τότε τη μεγαλύτερη λαϊκή υποστήριξη.

Στις αναπτύξεις που ακολουθούν επιχειρείται μία προσέγγιση του πολιτικού στίγματος, με το οποίο ο Λασκαράτος εμφανίστηκε ενώπιον του λαού στις εκλογές της 27-28.2.1850, διεκδικώντας μία θέση στην Ενάτη Βουλή της Επτανήσου. Θα πρέπει εδώ να υπομνησθεί, ότι η Βουλή αυτή υπήρξε ιστορικής σημασίας. Πράγματι, έπειτα από τα δημοκρατικά κινήματα του 1848 σε όλη την Ευρώπη, αλλά και έπειτα από τις αιματηρές λαϊκές εξεγέρσεις στην Κεφαλονιά (Σεπτ. 1848 και Αύγ. 1849), οι Αγγλοι Δυνάστες της Επτανήσου αναγκάστηκαν, υπό την πίεση των περιστάσεων, αλλά και για να φέρουν στο προσκήνιο τους πολιτικούς τους αμφισβητίες, να παραχωρήσουν στους κατοίκους της Επτανήσου δικαιώμα ελευθεροτυπίας και σχετικής ελευθεροψηφίας. Αποτέλεσμα: Οι εκλογές που ανέ-

1. Για τις συγκρούσεις που είχε ο Λασκαράτος με τους Ριζοσπάστες και κατά τη μετέπειτα περίοδο της ζωής του, συγκρούσεις που τον οδήγησαν ακόμη και στη φυλακή, βλ. ιδίως την εργασία μου «Το Σωφρονιστήριο της Κεφαλληνίας και η διαβίωση των κρατουμένων σ' αυτό κατά τα τελευταία έτη της Αγγλοκρατίας». Δύο ενδιαφέρουσες μαρτυρίες, στον Τιμητικό Τόμο: *Χαρμόσυνο Αριστόβουλου Μάνεση*, Αθήνα/Κομοτηνή: Α. Ν. Σάκκουλας, 1999, τ. III, 135-177:140 επ.

δειξαν αυτή τη Βουλή να είναι για πρώτη φορά έως ένα βαθμό ελεύθερες².

Πρωταγωνιστές αυτών των εκλογών και τελικοί νικητές υπήρξαν οι Ριζοσπάστες, που διεκήρυτταν την ένωση με την Ελλάδα και την πίστη στα δημοκρατικά ιδεώδη, κατά τα πρότυπα των γαλλικών επαναστάσεων 1789 και 1848, καθώς και του ιταλικού ενωτικού κινήματος (Risorgimento). Στον αντίποδα βρίσκονταν οι λεγόμενοι Μεταρρυθμιστές, που θεωρούσαν ότι η ένωση είναι ανέφικτη και ότι το μόνο που μπορούσε τότε να γίνει ήταν να πιεσθούν οι Άγγλοι Δυνάστες για περισσότερες συνταγματικές μεταρρυθμίσεις. Τέλος, υπήρχε και μια μικρή φατρία των λεγόμενων Καταχθονίων, που επεδίωκαν τη διατήρηση της Αγγλικής Προστασίας προς ίδιον όφελος. Εν μέσω των κομματικών αυτών σχηματισμών ο Λασκαράτος επιχειρεί την κάθοδό του στις εκλογές, προσκείμενος περισσότερο στο κόμμα των Μεταρρυθμιστών και γνωρίζοντας ίσως εκ των προτέρων ότι ο αγώνας του δεν θα τελεσφορήσει, αλλά πιστεύοντας παρά ταύτα ότι ο αγώνας αυτός αποτελεί χρέος προς τον εαυτό του και την κοινωνία.

Οι βασικές του πολιτικές ιδέες γι' αυτές τις εκλογές εκτίθενται κυρίως (α) σ' ένα μονόφυλλο με το «Πρόγραμμά» του, που υπογράφει ο ίδιος και του οποίου γίνεται απλή μόνο μνεία στα «Άπαντα» με επιμ. Αλ. Παπαγεωργίου, 1959, τ. Γ', 579, αρ. 6 (το μονόφυλλο φυλάσσεται στην Ιακωβάττειο Βιβλιοθήκη Ληξουρίου, χρονολογείται περί τις αρχές του 1850 και αντίγραφο του μου δόθηκε από τον Καθηγητή Γεώργιο Μοσχόπουλο), (β) σε πέντε φυλλάδια «κατά της αγυρτείας» (βλ. «Άπαντα», ό.π., τ. Γ', 450-455), που γράφηκαν λίγο πριν από τις εκλογές του 1850 ως απαντητικές επιστολές προς τη ριζοσπαστική εφημερίδα «Φιλελεύθερος» (εκδιδόταν από τον Ηλία Ζερβό-Ιακωβάτο από τον Φεβρουάριο 1849), καθώς και (γ) σε ορισμένα κεφάλαια (με τίτλο «Πολιτικά») τού μετέπειτα (1856) εκδοθέντος πολύκροτου βιβλίου του «Τα Μυστήρια της Κεφαλονιάς» (Άπαντα, ό.π., τ. Α', 147 επ.).

Στο «Πρόγραμμά» του ο Λασκαράτος αποφεύγει τις μετωπικές επιθέσεις κατά των κομμάτων και αρκείται σε διακηρυκτικές θέσεις και αρχές, από τις οποίες μπορεί κανείς να εξάρει ιδιαιτέρως, με κάποια σχηματοποίηση, τις εξής τρεις:

Ότι η μορφή της Κυβέρνησης (απολυταρχική, δημοκρατική κ.λπ.) δεν προδικάζεται από μόνη της την ευτυχία ενός έθνους.

2. Βλ. κυρίως Γεώργ. Ν. Μοσχόπουλου, *Ιστορία της Κεφαλονιάς*, Αθήνα: Κέφαλος, 1988, σελ. 180 επ., Γιώργου Γ. Αλισανδράτου, *Ο Επτανησιακός Ριζοσπαστισμός (1848-1864) και η σχέση του με τις γαλλικές Επαναστάσεις του 1789 και 1848 και το ιταλικό Risorgimento*, Πρακτικά Β' Συνεδρίου Επτανησιακού Πολιτισμού, Αθήνα, 1991, 337-373, καθώς και Αγγελο-Διονύση Δεμπόπουλου, *Η Πειθαρχική Προστασία. Από τους Αγώνες του Λαού της Κεφαλονιάς*, Αργοστόλι: Έκδοση Επιτροπής Καλλιτεχνικών και Πολιτιστικών Εκδηλώσεων Δήμου Αργοστολίου, 1985, ιδίως σελ. 199-200. Από την παλαιότερη βιβλιογραφία βλ. επίσης Γεωργίου Βερυκίου, *Απομνημονεύματα περί της πρώην Ιονίου Πολιτείας, Κεφαλληνία: τύποις «Προόδου», 1870, σελ. 103 επ.*· Παν. Χιώτου, *Ιστορία του Ιονίου Κράτους από συστάσεως αυτού μέχρις Ενώσεως*, Έτη 1815 - 1864, τ. Β', εν Ζακύνθω: Τυπογραφείον η Επτάνησος, 1877, σελ. 192 επ., 206 επ.· Ηλία Α. Τσιτσέλη, *Κεφαλληνιακά Σύμμικτα. Συμβολαί εις την ιστορίαν και λαογραφίαν της νήσου Κεφαλληνίας*, τ. Α', Αθήναι 1904, σελ. 706-728 (λήμμα: Τυπάλδος Λασκαράτος Ανδρέας), ιδίως σελ. 711, και Σπύρου Χρ. Βερυκίου, *Ιστορία των «Ηνωμένων Κρατών» των Ιονίων Νήσων, 1815-1864*, Αθήναι 1964, σελ. 283 επ.

Ότι το σοβαρότερο πρόβλημα μιας κοινωνίας είναι η διαφθορά, που εκτρέφεται από την απαιδευσία του λαού, την πολυτέλεια, την ακαμασιά (=οκνηρία), την «ψευδοφιλευθερία», αλλά και τη θρησκεία, εφόσον οι άνθρωποι που τη διακονούν είναι διεφθαρμένοι (αντίθετα, οι ενάρετοι ιερείς συντελούν στην εξύψωση του λαού).

Και, τέλος, ότι ο πολιτικός ως βουλευτής θα πρέπει να επιδιώξει πρώτα μια τίμια συνεννόηση με την Κυβέρνηση (της Αγγλικής Προστασίας) για το καλό του τόπου, εφόσον, δε, η Κυβέρνηση δεν ανταποκριθεί σ' αυτό το πνεύμα εμπιστοσύνης και ειλικρίνειας, «τότε μόνον [ο βουλευτής] να εξαγριωθεί κατά της προδοσίας».

Βέβαια ήδη από το κείμενο αυτό ο Λασκαράτος εμφανίζει πολιτικές θέσεις που, με τα σημερινά κριτήρια (αλλ' ίσως και με τα τότε κριτήρια) θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως κρυπτοσυντηρητικές. Οι θέσεις όμως αυτές γίνονται πιο ξεκάθαρες και πιο απόλυτες μέσα από τα «πέντε φυλλάδια κατά της αγυρτείας», όπου ο Λασκαράτος με σκωπτικό πνεύμα και αρνητική διάθεση κατά πάντων επιχειρεί να «απαντήσει» σε δυσμενή εις βάρος του σχόλια από την πλευρά των Ριζοσπαστών και της εφημερίδας τους «Φιλελεύθερος», την οποία, μάλιστα, αποκαλεί με αμφίσημο τρόπο «γαϊδάρα», παίρνοντας αφορμή από το γεγονός ότι η εφημερίδα αυτή πουλιόταν από γυρολόγους επάνω σε γαϊδούρια.

Στο πρώτο φυλλάδιο εμφανίζεται απαισιόδοξος για το εκλογικό κοινό, το οποίο, όπως λέγει, είναι «εμπνευσμένο με το φαρμάκι της απάτης», αλλά παράλληλα δηλώνει αποφασισμένος να ελευθερώσει τον τόπο του «από την πανούκλα της ψευδοφιλευθερίας» και ταυτόχρονα στρέφεται κατά της «τάξεως των ευγενών», που δεν «κάμνει τίποτα δια την ωφέλειαν της κοινωνίας», καθώς και κατά των κληρικών, που «είναι όλοι ακαμάτες». Στο δεύτερο φυλλάδιο επιτίθεται και πάλι κατά της «ψευδοφιλευθερίας», η οποία, όπως λέγει, πρέπει «να αναγνωρισθή δια έγκλημα, και να προστεθή εις τον Ποινικό Κώδικα»! Στο τρίτο του φυλλάδιο θεωρεί τους υποψήφιους βουλευτές (τους Ριζοσπάστες κυρίως, όχι τον εαυτό του!) σαν ψαράδες, που ρίχνουν δολώματα για ένωση με την Ελλάδα και για εκδίωξη των Άγγλων, μόνο και μόνο για να αγρεύσουν ψήφους, ενώ συνάμα ταυτίζει την «φιλευθερία» με την ατιμία... Στο τέταρτο φυλλάδιο ο Λασκαράτος χαρακτηρίζει τους Ριζοσπάστες ως «ψευδοφιλελεύθερους» λαοπλόβους, που επιχειρούν «να πνίξουνε την επιροήν των φρονίμων και τιμίων, και να φέρουν εις τον υπέρτατόν της βαθμόν την διαφθοράν της κοινωνίας μας», με τον τρόπο, δε, αυτό καθιστά σαφές ότι ο δικός του αγώνας κατά της διαφθοράς, όπως τον διεκήρυξε στο «Πρόγραμμά» του, είναι στην ουσία αγώνας κατά των «ψευδοφιλελευθέρων», δηλ. των ριζοσπαστών. Τέλος, στο πέμπτο φυλλάδιό του, που φαίνεται ότι κυκλοφόρησε τη δεύτερη ημέρα των εκλογών (28.2.1850), ο Λασκαράτος ειρωνεύεται τα συνθήματα («θροπάρια») των ριζοσπαστών για αγάπη προς την Ελλάδα και για αφιλοκέρδεια, θεωρώντας ότι όλα αυτά αποτελούν απλώς προκάλυμμα για την επίτευξη εκλογικών στόχων. Συνολικά, τα φυλλάδια αυτά είναι περισσότερο το προϊόν μιας αυθόρμητης και πηγαίας αντίδρασης του Λασκαράτου για τον αρνητικό τρόπο που τον αντιμετώπισαν οι Ριζοσπάστες

στην εφημερίδα τους «Φιλελεύθερος», παρά το αποτέλεσμα ενός συγκροτημένου πολιτικού λόγου, με νοηματική συνέχεια και συνοχή (οπότε όμως θα έπαυε, ίσως, ο λόγος αυτός να έχει το χαρακτηριστικό και ανυπότακτο ύφος του Λασκαράτου).

Εξάλλου, στα «Μυστήρια της Κεφαλονιάς» ο Λασκαράτος εμφανίζει μια περισσότερο προσωπική προσέγγιση των ζητημάτων και πολλές φορές προσδίδει στον λόγο του τον χαρακτήρα της εκμυστήρευσης. Τονίζει, έτσι, από την αρχή ότι «εγώ εστάθηκα πάντα επί τόπου· αυτόπτης των πραγμάτων· δεν εδώθηκα με κανένα κόμμα, γιατί δε μ' άρεσε κανένα· έμεινα απροσωπώληπτος παρατηρητής...» (ό.π., σελ. 147). Στο ίδιο πνεύμα είναι και οι αναπτύξεις που ακολουθούν: Θεωρεί ότι «όλα τα πολιτικά κόμματα στην Κεφαλονιά [ακόμη και οι Μετριοφρονες ή Μεταρρυθμιστές] έχουν έναν και τον αυτόν σκοπόν, το επάγγελμα» [δηλ. το προσωπικό συμφέρον]. Απλώς ο Ριζοσπάστης «γυρεύει το όφελός του μέσα στον Όχλο», ενώ ο Καταχθόνιος το γυρεύει «εις την Κυβέρνηση» (σελ. 147, υποσημ. και σελ. 152), οι δε «Μετριοφρονες» [Μεταρρυθμιστές], «ξοπίσω από τους κυβερνητικούς, και σχεδόν φθασμένοι, βλέπουνε από κοντά το επάγγελμα, και βλέπουνε πώς η Κυβέρνηση τους βλέπει...». Αυτή θεωρεί ο Λασκαράτος ότι είναι η «Κατάσταση των Πραγμάτων» «μετά την 1^η γενικήν εκλογήν των αντιπροσώπων», δηλ. μετά την 28.2.1850, φθάνει, δε, στο σημείο, έχοντας προφανώς καταρρακωμένο το ηθικό του από την αποτυχία του στις εκλογές, να προτείνει όπως η Αγγλική Προστασία «εξορίση επί ζωής των τους λαοπλάνους [= αρχηγούς των Ριζοσπαστών]: αυτοί είναι άξιοι και μεγαλύτερης τιμορίας, επειδή διαφθορείς και προδότες της Πατρίδος», ταυτόχρονα, δε, προτρέπει την Προστασία να «πάψει την ελευθεροτυπία, η οποία έως τώρα δεν εστάθηκε παρά όργανο του ψεύδους και της απάτης», και να «ασυκόση [= άρει] την ελευθεροψηφία, η οποία δεν αρμόζει εις λαόν όστις δεν γνωρίζει την θέσην του» (σελ. 153). Πρόκειται, βέβαια, για ακραίες σκέψεις, που εχστομήθηκαν σε στιγμές μεγάλης απογοήτευσης και που ασφαλώς δεν ανταποκρίνονται στα πολιτικά «πιστεύω» του Λασκαράτου, για τον οποίο, άλλωστε, η ελευθεροτυπία ήταν ο αέρας που ανέπνεε. Το πόσο τον ενόχλησε όμως αυτή η εκλογική αποτυχία φαίνεται και από τον τρόπο που τη μνημονεύει στην «Αυτοβιογραφία» του. Λέγει εκεί (βλ. «Άπαντα», τ. Α', 20 σε μτφρ. Χαριλ. Αντωνάτου· πρβλ. και την έκδοση στα ιταλικά από τον Αλ. Παπαγεωργίου, Αθήνα, 1966, σελ. 30):

«Το Φλεβάρη του 1850 έπρεπε η νέα Κυβέρνηση να προκηρύξη εκλογές για την 9^η Βουλή. Μου ήρθε η ιδέα να βάλω υποψηφιότητα ως αντιπρόσωπος στη νομοθετική Συνέλευση. Βρήκα την εκλογική κονίστρα γεμάτη δημοκόπους ("demagoghi", στο ιταλικό κείμενο), που υποσχόντανε στον αμόρφωτο λαό να διώξουν τους Άγγλους και να τον ενώσουν με την Ελλάδα, να τον οδηγήσουν να πάρη την Πόλη και να καταφέρουν να κυματίση απάνου στους τοίχους της Αγιάς Σοφιάς η Ελληνική Σημαία! κ.τ.λ.

Έκαμα την προκήρυξή μου, όλως διόλου όμως διαφορετική από τη δική τους. Επίστησα την προσοχή του λαού στις μηχανογραφίες των δημοκόπων κι' υποσχόμουνα να συμπεριφερθώ στη Συνέλευση σαν πολίτης σοβαρός και τίμιος.

Ένα πρόγραμμα τέτοιου είδους έμελλε να μαυρισθή: πραγματικά, εμαυρίσθηκε! εμαυρίσθηκε κι' οι δημοκόποι θριάμβεψαν.

Σ' αυτήν την περίπτωση εδημοσίεψα ενάντια στη δημοκοπία 4 ή 5 μικρά άρθρα.

Στα 1851, αηδιασμένος ("disgustato") από την Κοινωνία της Κεφαλονιάς, προσπάθησα να βρω να ζήσω σε μια χώρα πειο πολιτισμένη, πειο χριστιανική. Έφυγα για το Λονδίνο, όπου εξήγησα να παραδίνω μαθήματα της νέας Ελληνικής και της Ιταλικής. άρχισα νάχω κάποια ωφέλεια, αν και μικρή».

Είναι αλήθεια ότι ο Λασκαράτος, μεγαλωμένος μέσα σ' ένα περιβάλλον αριστοκρατικό και μάλιστα στο σπίτι του θείου του Δημήτριου Δελλαδέτσιμα, που ήταν ηγετικό στέλεχος των Καταχθονίων της Επτανήσου, γερουσιαστής και πρόεδρος της Ιόνιας Βουλής πριν από την παραχώρηση του εκλογικού δικαιώματος στον λαό, διαμόρφωσε μέσα του μια πολιτική νοοτροπία περίπλοκη και, έως ένα βαθμό αντιφατική, με εκτίμηση για την αγγλική διοίκηση, ως εκπρόσωπο μιας κραταιάς δύναμης (πρβλ. «Άπαντα», τ. Α', σελ. 156), αλλά και με αρνητισμό απέναντι στους οκνηρούς ευγενείς και στους πεφυσιωμένους αστούς της εποχής του. Όπως ορθά παρατηρήθηκε από τον Γ. Γ. Αλισανδράτο³: Ο Λασκαράτος «απευθύνεται προς το "λαό" σαν οπαδός της φωτεινής δεσποτείας· με την επίδραση της "Ευρώπης" θα κάμη αρκετά βήματα προς τον αστισμό, αλλά δε θα ολοκληρώση τη μετάβαση. Και αυτό θα του δημιουργήση ψυχικό διχασμό: Δε θα είναι ούτε «άρχοντας» ούτε «αστός»· θα μείνει ανεδαφικός, ανικανοποίητος και αντιφατικός». Θα πρόσθετα: Θα μείνει ένας τυπικός ανένταχτος και αντικομοφομιστής Κεφαλονίτης, που ακούει μόνο τη φωνή της συνείδησής του και που διατηρεί για τον εαυτό του το δικαίωμα να ασκεί κριτική σε όλους και όλα, αποφασισμένος να υποστεί ακόμη και διώξεις, προκειμένου να νιώθει ελεύθερος!..

3. Στην έκδοσή του για το έργο του Α. Λασκαράτου «Ιδού ο άνθρωπος», Αθήνα: Ερμής, 1993, σελ. 17.

Ἀνάμεσα σὲ τούτο τὸ πολιτικὸ πανηγύρι εἰς τὸ ὅποιο οἱ ὑποψήφιοι σημαίνουν διπλοκάμπανο ἀναγυλλώντες σχεδόν, θάνατον εἰς τοὺς τυράννους, 2 ἐλευθερία εἰς τοὺς λαοὺς, 3 ἀφιλοκέρδεια εἰς τοὺς λόγους τους, ἔβηνω κ' ἐγὼ ν' ἀξίνω τὴ συντροπὴ μὲ τὸ ζήτημα τὸ δικό μου· καὶ λοιπὸν,

ΚΥΡΙΟΙ ΨΗΦΟΦΟΡΟΙ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΣ

Ἄγχαλὰ καὶ εἰ θὰ γένη ἄλλο παρὰ ν' ἀλλάξουν οἱ νομοῖτές, σὺν ὅπου ἐτελείωσεν ἡ πενταετία, οὔτε τυράννος κανένας θὰ σκοτωθῇ, οὔτ' ἐλευθερία καμμία μπορούμε νὰ ἐπίσῃμε χωρὶς μετριοπροσόνην, οὔτε ἀφιλοκέρδεια ἡμπορεῖτε νὰ πιστέψετε πὺς ἐμῆς ἔχομε, ἂν δὲν μᾶς γνωρίζετε ἀφιλοκέρδεις ἀπὸ πρώτα· σὰς λέγω μολοντούτο ὅτι, ἂν χάμετε μίαν φρόνησιν ἐκλογῆν ἀντιπροσώπων, Ἴον δὲν θέλει σείρετε τὴν τυραννίαν ἐπάνω σας, 2ον. θέλει εἶναι ἐλπίδα ἐλευθεριῶν καὶ καλύτεριῶσεων, 3ον. δὲν θέλει μεταγνώσετε πὺς ἐτρέξετε στὴν ἀρτία.

Ἰδοὺ λοιπὸν ἐκθέτω τὰς ἀρχὰς μου, καὶ ζητῶ τὴν ψῆφον εἰς μένους ἐκείνους οἱ ὅποιοι εὐχαριστοῦνται εἰς αὐτές, καὶ εἰς τὰ φρονήματά μου.

Ἐγὼ ἀταγνωρίζω στή ἡμετέραν πάσχον. Πάσχει καλῶς πάσχον καὶ ἄλλαις κοινωνίαις τῆς Ἑυρώπης· ἀλλ' ἂν δὲν συμφωνῶ μὲ τοὺς πολλοὺς ἐπάνω εἰς τὴν διαγωγήν τοῦ πάθους. Δὲν εἶναι ἀποκλειστικὸς ἡ μορφή τῆς Κυβερνήσεως ὅπου κἀμνε τὴν εὐτυχίαν ἢ τὴν δυστυχίαν ἐνὸς ἔθνους. Ἡ μορφή τῆς Κυβερνήσεως συμβάλλει εἰς τὴν τύχην τοῦ ἔθνους, ἀλλ' ἄρα ὅσο μόνον. Τὰ ἔθνη εὐτυχῆσαν καὶ ἀποκάτω εἰς ἄυτοκράτορας τοὺς πλὴν ἀπόλους, καὶ ἐδυστυχῆσαν μέσα σὲ δημοκρατίας τὲς καλύτερα διοργανισμέναις.

Ἡ αἰτία τοῦ πάθους μας, κατ' ἐμὲ, εἶναι σοβαρῆτερη· εἶναι ἡ δὲ α φ θ ο ρ ἂ τ ἡ ς Κ ο ι ν ω ν ι ἂ ς. Ἐνας εὐσυνείδητος πατριώτης, ἕνας τίμιος πολιτὴς ἐμβαίνοντας εἰς τὴν διωδύσην τῶν πραγμάτων, ἐκεῖ πρέπει νὰ δόσῃ ὅλην τὴν προσοχὴν του. Νὰ ζητήσῃ, σὺν ἑνὸς καλῶς ἀνατόμος, τοὺς κλάδους ὅλους διὰ τῶν ὁποίων τὸ φάρμακόν τῆς διασφορᾶς ἐμπήκει στὸ σῶμα τῆς Κοινωνίας, καὶ νὰ φέρῃ εἰς τὸν καθένα, ἐπικαλούμενος τὴν βοήθειαν καὶ τῆς Κυβερνήσεως, καὶ τῶν μερικῶν ἀποραρισμένων νὰ χτυπηθῇ στήθι-μὲ-στήθι μὲ τὴν ἀγυρτίαν, καὶ νὰ θυσιάσῃ, ἂν χραιστή, τὸν ἑαυτόν του, εἰς τὸ ὑπερέχον πνεῦμα τῆς προλήψεως.

Ἡ θρησκίαν θεωροῦμεν ὡς μέσον ἠθικεύσεως, εἶναι ἡ μεγαλύτερη φλέβα τῆς καρδίας τῆς κοινωνίας· ἀκολουθῶς ἡ θρησκίαν εἶναι ἐκείνη διὰ τῆς ὁποίας ἡμπορεῖ νὰ χυθῇ μέσα στὴν κοινωνίαν ἡ ἀρετὴ ἢ τὸ ἐλάττωμα. Ἡ πλαστὴ τούτη φλέβα βρῖσκαται ἀνοιχτὴ στὸ γέρι τοῦ ἱερῆς, ὅστις, διὰ μέσου τῆς, ἐνεργεῖ κατ' εὐθείαν ἐπάνω εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ, τὸν ὅποιον ἠθικεύει ἢ διεκρθεῖται, κατὰ πῶν καὶ αὐτὸς εἶναι ἐνάρετος ἢ διεκρθεμένος. Μᾶς χραισώνται λοιπὸν ἱερεῖς ἐνάρετοι καὶ διὰ τὰς τούτων κἀμμεν τίποιους, πρέπει νὰ τοὺς καταστήσωμεν ἀνεξάρτητους ἀπὸ τὸ ἔργον τους. Πρέπει νὰ τοὺς ἐξασφαλίσωμεν τὴν ζωοτροπὴν τους εἰς τρέπον, ὥστε νὰ μὴ βλῆσωμεν εἰς τὴν θρησκίαν μίαν τέχνην διὰ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἄ-

ναγκαία. Τότες ὁ ἱερέας δὲν θὰ ἔχῃ πλεον κανένα συμφέρον εἰς τὸ νὰ στρεβλώσῃ τὴν συνείδησιν τοῦ ὄχλου, καὶ ὅθιαι γένηι ἐξεναντίας ἀπόστολος τῆς ἠθικῆς τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ ἀτελής, ἡ κακῶς ἐνοσημένη παιδεία, ἂν δὲν εἶναι πηγὴ διασφορᾶς, δὲν εἶναι μήτε πηγὴ ἠθικότητος. Δὲν ἦθελ' ἔχομεν ἴσως χρεῖα διὰ καταστήματα εἰς τὰ ὅποια τὰ παιδιὰ τῶν φτωχῶν, ἕως ὅτου δὲν εἶναι ἀκόμη ἀρκετὰ εἰς δουλίφουνα, νὰ διδάσκονται τὰ γραμμικὰ γράμματα, καὶ τὴν ἠθικὴν αἰτιδί; Ἡ παῖσις τοῦ ἀνοσηλοῦς πανεπιστημίου μας, ἦθελε προμυθίσει, εἰς μέρος, τὰ ἔξοδα διὰ τὰ σχολία τούτα.

Ἡ πολυτέλεια, ἡ τρυφὴ ὑπεράνω τῶν δυνάμεων, εἶναι πηγὴ διασφορᾶς. Νὰ πολεμῶμεν ἢ αἰτίες ὅπου τὴν ἐμφυγχόνου· καθὼς, μιθοὶ μεγάλοι τῶν ἐπαγγελματικῶν, εἰσαγωγῆς πολυτελῶν ἀντικειμένων εἰς τὸ ἑλλάς, κ.τ.λ.

Ἡ ἀκαμασιά τοῦ λαοῦ εἶναι πηγὴ φτώχειας καὶ διασφορᾶς.

Ἡ ψευδοφιλευθερία, τέχνη κ' ἐργόχειρο τῶν ὄσων μακίζουσι διὰ ἐπαγγέλιμα, εἶναι πηγὴ διασφορᾶς καὶ σκανδάλων. Δὲν ἔπρεπε νὰ παροῦν μέτρα δραστήρια διὰ τούτους τοὺς διαβολικοὺς κερδοσκέπους;

Ἥλλοι σὰς ὑπόσονται τὴν κατάργησιν τοῦ μισθοῦ τῶν ἀντιπροσώπων· ἀλλ' ἐγὼ σὰς ὑπόσονται μὲν νὰ πολεμήσω μίαν τέτοια πρότασιν, ἡ ὁποία ἦθελε ἀποκλείσει ἀπὸ τὴν ἀντιπροσωπείαν τοὺς μὴ πλουσίους, τοὺς μὴ δοξομανεῖς, τοὺς μὴ ὄντας νὰ παρατήσουν πελάτας διαφόρων ἐργασίαν, οἰκιακῆς ὁποθέσεως καθὲς εἴδους, καὶ ἦθελε ὑποχρεώσῃ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἀντιπροσώπων νὰ πασχίουν νὰ ἀλλάξουν ἕνα ἐπαγγέλιμα ἀκαρπὸ μὲ ἕνα καρπερὸ, προδίδοντες ἴσως τὰ συμφέροντά σας.

Ἡ ἐθνικότητα, ὁ γεωγραφικὸς τοῦτος χάρτης ἐνὸς ἀντιπροσώπου, τοῦ δέγναι μὲ τὴν μαθητικὴν βελόνην Ὀρησκίαν καὶ γλώσσαν. Διὰ μὲν τὴν Ὀρησκίαν ἐναντίονα τὴ φρονῶ παραπάνω διὰ δὲ τὴν γλώσσαν, νομίζω ὅτι φθάνει νὰ ἐνθυμῶσθαι ὅτι, ὅταν ἐδικηγοροῦσα, ἐξαμονόμενα νὰ μὴ ἐννοῦν τὰ ἰταλικὰ, καὶ ὑποχρέωμενα κριτῆδες καὶ δικηγόρους νὰ μὴ ἐξηγηθῶσι γραμμικὰ τὰ ἰταλικὰ τους.

Νομίζω τέλος πάντων ὅτι ὁ ἀντιπρόσωπος χραιστῆ νὰ παρουσιαστῇ εἰς τὴν Κυβερνήτην ὅλος εὐλαχίαν κ' ἐμπιστοσύνη. Ὅποιος ἐμπεῖ εἰς τὸ στάδιον μὲ τὴν καρδιά του θαμμένη ἀπὸ τὰ ἐνάντια χρώματα, ἐκείνος ὁμοίως ποτήρι φαρμακικὸν σὲ συμπόσιον φίλων· ἐκείνος δὲν ἀργεῖ νὰ φέρῃ σκάνδαλο καὶ βλάβην σὲ ὄλους. Ὁ τίμιος ἀντιπρόσωπος θὰ διαπραγματευθῇ μᾶζυ μὲ τὴν Κυβερνήτην, καὶ ὄχι ἐναντίον τῆς, τὰ ὡς ἔλεγμα τοῦ Τόπου. Καὶ ὅταν δὲν ἦθελ' εὐρὴ στὴν Κυβερνήτην τὴν εἰς ἀνταλλαγὴν ἐμπιστοσύνην καὶ εὐλαχίαν, τότε μόνον νὰ ἐξαγριωθῇ κατὰ τῆς προδοσίας.

Ὅσοι εὐχαριστοῦνται εἰς τὲς ἀρχὰς τούτες, καὶ πιστεύουσι ὅτι εὐλαχίαν τὲς ἐγὼ, ἐκείνοι νὰ μὴ τιμῆσωσι μὲ τὴν ψῆφον τους· οἱ ἄλλοι ἂς μὴ πηλοσάσωσι· ἡ ψῆφός τους ἦθελ' εἶναι ἕνα ψέμα.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΑΛΕΞΑΡΑΤΟΣ.

Το μονόφυλλο με το πρόγραμμα (1850).